

см. — Сумська	
в) Інші скорочення	
арк. — аркуш	спр. — справа
л. — ліва притока	ст. чее.—старочеське
оп. — опис	ф. — фонд
п. — права притока	фас. — фонд
пол. — польське	
<i>Богдан Гінка</i>	

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЗНАЧЕННЯ

Найбільш важливою вихідною категорією, на якій базуються всі дослідження в області семантики, є категорія значення, яка за визнанням багатьох лінгвістів є центральною категорією лінгвістики.

Надзвичайна складність цього лінгвістичного феномена, яка виявляється вже в тому, що саме значення принципово не спостережуване, породила багато різних, інколи прямо протилежних, трактувань його суті - логічну, психологічну, біхевіористичну, структуралістську і т.д. Л.В. Васильєв наводить декілька десятків визначень поняття значення, а М.Г. Комлев робить спробу систематизувати погляди на значення і показує, що під цю категорію підводять різні, гетерогенні явища. Отже, через складність самого об'єкта загальноприйнятої точки зору на проблему значення в даний час немає. Очевидно, її й не може бути, оскільки проблема значення належить до лінгвофілософських проблем мовознавства і "відмінність філософських позицій в розумінні мови неминуче буде впливати на розуміння значення мовного знака" [1, 122].

Якщо детально проаналізувати наявні точки зору, то все розмаїття концепцій значення можна звести до двох основних - субстанційної і релятивістської.

Перша відмінність обох концепцій виявляється в оцінці ролі позамовних факторів-понять, предметів, світу дійсності у формуванні категорії значення.

Прихильники субстанційної концепції відводять позамовній дійсності об'єктивно необхідну роль. Значення слова ними розглядається як складне психічне явище, в якому виражається мислення і людські почуття. Найбільш повно і точно дана концепція виражена у визначенні А.І.Смирницького. Її відстоюють у своїх працях О.С. Ахманова, Р.А.Будагов, І.В. Арнольд, Д.Н.Шмельов та ін.

Однак, оскільки основа визначення значення слова є логічною (під субстанцією розуміється поняття), то серед субстанціоналістів відбуваються постійні дискусії, як відмежувати значення - категорію лінгвістичну, від поняття - категорії логічної. Одні вчені вважають, що значення і поняття збігаються (Л.С. Ковтун, Г.К. Колшанський), інші стверджують, що це різні явища (Е.М.Галкіна-Федорук, В.А. Звєгінцев), на думку третіх - вони знаходяться в єдності, що допускає як тотожність, так і відмінності (В.М.Солнцев). Правомірною в зв'язку з цим є, на наш погляд, точка зору Й.А.Стерніна, який стверджує, що коли мова йде про семантику знака, протиставлення поняття значенню не має характеру дихотомії:

поняття є частиною значення і воно однорідне із значенням у всіх своїх аспектах [2, 145].

Релятивістська концепція виключає залежність значення мовної форми від позамовних впливів і розглядає значення /при цьому лексичне і граматичне не розмежовуються/ як величину, яка утворюється тільки внаслідок різних відношень (реляцій) словесного знака до поняття чи до предмета, чи до інших знаків і не існує поза цими відношеннями. "Значення мовних одиниць існує не в людській свідомості, а в самих цих одиницях, - стверджує Л.С.Бархударов, - тобто, не у мозку людини, а в мовленні" [3, 55]. Подібне трактування значення міститься в працях Ю.Д.Апресяна, М.П.Муравицької, А.Чикобави та ін.

Наступна відмінність між обома концепціями проявляється в тому, як ними тлумачиться "структура в її взаємодії з категорією значення" [4, 119].

Прихильники релятивістського напрямку, виключаючи позамовну залежність, вирішальну роль в цьому процесі відводять відношенням і зв'язкам елів на синтагматичній і пара-

дигмантичній осях і на чільне місце в своїй концепції ставлять вивчення структурного значення як чисто формальної одиниці, що представляє собою сукупність значимостей і знакових функцій. Слід підкреслити, що дуже часто в працях релятивістів роль структурних факторів сильно перебільшується, що неминуче веде або до парадигматичного /коли значення слова виводиться із відношень між ним і його сусідами в семантичному полі чи парадигмі - Й.Тріп, Л.Вайсгербер/, або до синтагматичного релятивізму, коли значення слова розглядається як його вживання тощо. Як парадигматичний, так і синтагматичний релятивізм ведуть до розчинення лексичного значення, до заперечення його як відносно самостійної одиниці.

Не менш помилковою є позиція деяких представників субстанціональної концепції, які визначають вплив системи мови на значення слова і визначають останнє тільки через екстралінгвістичні фактори (Е.М.Галкіна-Федорук, Д.П.Горський). А це веде до того, що значення, по суті, перестає бути лінгвістичною категорією і виводиться за межі мови. Взагалі, субстанціоналісти приділяли незначну увагу цій важливій проблемі. Вперше вона була поставлена в програмній статті В.В.Виноградова "Основні типи лексичних значень слів" і з тих пір активно розробляється в працях багатьох лінгвістів (наприклад, поняття синтагматичного і парадигматичного значень М.Д.Степанової). Тим не менше, характер залежності лексичного значення від системи мови залишається не до кінця виясненим, а його теоретичне обґрунтування є першочерговим завданням всієї семасіологічної науки.

Якщо простежити відмінності обох концепцій, то можна зауважити, що недоліки одної є перевагами іншої. Проте багато труднощів можна подолати, якщо обидві концепції не протиставляти одна одній, а взаємно доповнити, що, до речі, пропонує А.А.Уфимцева [5, 30-31].

Виходячи із вищезгаданого, ми вважаємо, що в формуванні значення слова беруть участь як позамовні (предметна і понятійна співвіднесеність), так і мовні (парадигматичні і синтагматичні) фактори, причому роль і перших, і других не повинна ні перебільшуватися, ні применшуватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание.- М.: Просвещение, 1997.- 416 с.
2. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова.— Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1979.-156 с.
3. Бархударов Л.С. Язык й перевод.- М.: Международные отношения, 1975. -240 с.
4. Будагов Р.А. Челове й его язык.- М.: Изд-во Московского университета, 1976.- 430 с.
5. Уфимцева Р.А. Некоторые вопросы синонимии // Лексическая синонимия. М., 1967. - С.26-38.

Olexandr Peljak

DIE DEUTSCHEN FAMILIENNAMEN

Zur Identifizierung von Personen neben den Rufnamen werden auch, wie bekannt, Familiennamen angegeben. Auch ist es allgemein bekannt, daß der Personenschatz einer Sprache nicht ein Konglomerat verschiedener Elemente darstellt, die miteinander in keinerlei Beziehungen stehen, keinerlei Gemeinsamkeiten aufweisen und kein organisiertes Ganzes bilden, sondern daß "eine jede Anthroponymie als Teil des Wortschatzes der Sprache stets Systemcharakter besitzt und daß sie nur unter dieser Voraussetzung ihren Kommunikations- und Identifizierungsaufgaben in der Gesellschaft voll gerecht zu werden vermag". [2, 76-83].

Unser Ziel besteht nicht darin, eine kleinere oder größere Menge von Personennamen sprachlich zu deuten und zu analysieren, sondern es geht um den Versuch, die deutschen Familiennamen, am Beispiel der Familiennamen von deutschen Galiziansiedlern, nach ihrer Entstehung zu beschreiben. Da der Umfang dieses Artikels uns nicht alle Aspekte dieser interessanten sprachwissenschaftlichen Erscheinung (wie z.B. semantische Merkmale, die morphematische Struktur der deutschen Anthroponyme u.a.) aufzudecken erlaubt, beschränken wir uns auf das Modell, das die Auswahl der lexikalischen Basen aus dem bereits vorhandenen appellativischen und proprialen Wortschatz bei der Bildung von Familiennamen reguliert. Als Beispiele sind in der Arbeit die